

Анатолій ПОПОВСЬКИЙ

ПОЛІСЬКІ ЛІНГВАЛЬНІ РИСИ В НАРОДНИХ ОПОВІДАННЯХ І КАЗКАХ ВАСИЛЯ КРАВЧЕНКА

Стаття присвячена аналізу лексичних, фонетичних, морфологічних та синтаксичних особливостей у поліських говорах, зафіксованих В.Кравченком на початку ХХ століття.

Ключові слова: народна творчість, живомовні поліські зразки, мовно-літературна норма, діалектна лексика, фонетика, морфологія, синтаксис, паралельні варіанти.

В історії української культури й до цього часу маємо ряд постатей, творча спадщина яких ще лишається малодослідженою. Серед них й ім'я Василя Григоровича Кравченка (8.05.1862, м. Бердянськ – 20.03.1945) – українського етнографа, письменника, одного із засновників Товариства дослідників Волині і його етнографічної секції, керівника етнографічного відділу науково-дослідного музею в м. Житомирі (1920-1934 рр.). Він зібрав цінні фольклорно-етнографічні матеріали, які частково опублікував в «Етнографічних матеріалах» Бориса Грінченка (1895-1899 рр.), «Трудах Общества исследователей Вольни», т.V, XII (1914), а також у двотомному житомирському виданні «Пісні. Хрестини та весілля. Етнографічні матеріали, зібрані Васильом Кравченком з передмовою Миколи Гладкого» та «Народні оповідання й казки. Етнографічні матеріали, зібрані Васильом Кравченком». Окрім цих записів, він видав збірку оповідань «Буденне життя».

Невтомний ентузіаст зібрав і залишив для нащадків дорогоцінні скарби народної творчості, в яких зафіксовано звичаї, традиції, побут і світогляд тогочасних поліщуків. Варто відзначити сумлінність дослідника в збереженні мовних особливостей інформаторів різних діалектних масивів України, про що наголошував у передмові до «Народних оповідань й казок» М.Гладкий: «Той же збирач, визнаючи, що його матеріали уявлятимуть себе тим більш цінними, чим вони краще будуть пристосовані, а через те й придатні для наукових висновків, мав на увазі відповідну групувку цих матеріалів як етнографа, так і дослідувача говірок і намагався по можливості правдиво занотувати всі відміни та окремішності голосових сполучень власних одмін говірок, які йому траплялися» (Кравченко, т. 1: II).

Майже всі записи ретельно паспортизовані: вказано інформаторів, місце запису, а подекуди – число, місяць і рік, як-от:

180. Про Бабу, що поборолла Борца

«То жив соб'є Д'ид із Бабою, дак баба вельмо мощна була, а ву'он не догадав'се. Баба позолила платтє, пошла на р'єку б'єлит, а Дьєд пошов у корчму гуляти.

А тепер були силниє Борци, дак от – зберутца і ходять по корчмах боротц'є.

Тепер там у корчмі с'єдит чоловіка десят і говорит той Борец:

- Хто хоче зо мною боротца – віходь!

Чоловік не годен не обозвавс'є, а Баба каже:

- Я тебе побору.

- Побориш?...

- Побору.

- Ну, то віходь!...

Пудходит до шинкарки Борец той, каже:

- Дай кварту водки Баб'є, а другу ю міні.

Як узяла Баба та – поборолла, а він і дух спустив.

Баба пошла до дому, а того почали отирать і отгерли.

А чоловік – городами та до дому! Та давай упроті йти, бо шо це я з нею буду робіт, - іще вб'є?

А Баба дивитц'є та дума, шо це з ним?

Каже:

- Діду, ти мене бів і ми з тобою жили, ти знов мене бітимеш, а на шо нам расходитис.

От Дід і осів!

Від Василя Макарчука, с. Ласок, Народичеської волості, Овручеського пов., 17.07.1903 року.

(Кравченко, т. 1 : 280-281)¹.

Здебільшого записи було здійснено в населених пунктах *Житомирського повіту* (села - Забруддє, Івківці, Никоновка, Слободище, Стрибіж, Сингурі; містечка – Мошківець, Червоне, Чуднів), *Овруцького повіту* (села – Ласки, Гуничі, Корчівка, Сітовки; хутір Підчаше), *Глухівського повіту* (села – Славута, Хатьминовка, Харьминовка), *Ніжинського повіту* (м. Веркiєвка), *Прилуцького повіту* (с. Вільшана) та ін.

Із загальної кількості записів (196) лише поліських у «Народних оповіданнях і казках» опубліковано понад 160 різножанрових фольклорних зразків, що становлять основу одинадцяти розділів, сформованих за особливостями їх тематики типу «Признаки, повір'я», «Знахарство, замови т. ін.», «Вірування й оповідання про надприродні істоти», «Богатирі», «Перекази про

---

¹ Далі в дужках подаємо сторінки цього джерела .Правопис оригіналу зберігаємо

місцевости» і т.п.

Як відомо, поліські діалекти характеризуються цілим рядом специфічних ознак у лексиці, фонетиці, граматиці, синтаксисі, які відповідно авторській транскрипції зафіксовані в назвах вище збірок. То ж зважаючи на це, привертаємо увагу до тих місцевих живомовних рис, які відзначаються активністю функціонування і виступають як своєрідні явища поліського мовлення або як паралелі до усталених у загальнонародній мові літературних норм.

Д і а л е к т н а л е к с и к а досліджуваних говорів у записах Василя Кравченка презентована такими живомовними одиницями як-от: *вінбарь* «приміщення для зберігання зерна; комора»: Хлопець у ночі обкопав стовпці, опустив *вінбарь*, поставив так – наче він був там (35); *вкач* «фаетон»: Тоді вона сказала запрягти коні і сказала винести пана *вкач* (фаетон), сіла з ним і їде (255); *вкрутнюватися* «виходити з складної ситуації, викручуватися, вислизнути»: От той уже Дід баче, що *не вкрутнеться*, зараз же вийма з кишені три гроши, такі великі, як то колись за Царя Миколая були п'ятаками (124); *вцитіти* «змовчати, тримати язик за зубами»: А воно сидить та каже, - «*не вцитю!*» (309); *гидза* «міра, купа»: Торг-у-торг – наторгував таку *гидзу* грошей, як мишачий хвіст (294); *грант* «кран»: «Пий осю воду». – Одкрутила з однеї бочки *грант*; во'ин випив...» (149); *джакати* «пригощати»: «Кушайте, гостоньки, а ви, діти – *джа!*»...Як *джакнули* діти, то й на столі нічого нима! (309); *допіро*, *допіру*, *допіричко* «тільки що, щойно, тільки, тоді»: *Допіро* вже цей чоловік до якого б замка або дверей залізних не приложив цю руку, так усе й ламалось (10). *Допіро* тут узнав піп, там – другий, - забрали процесію, думали, що він зслизне (66) *Допіру* Бог питає його...(118). Аж це *допіричко* нагадала (130); *доразу* «вмить, зараз же»: Бились, бились: - що одрубає голову Змієві, то він ухвате, прикладе, і знов приросте *доразу* (139); *завої*, *заломі* «наврочення»: У нас у селі одну дівчину навчили заламовать *заломі*, *завої* завивать (17); *засуляти* «заговорити зуби, баки забивати, відвернути чию-небудь увагу.»: «Е. хлопче, *не засуляй!*» (178); *'запуски* «організаційні заходи молоді для проведення досвітків»: В ідну хату та ходили на досвітки, ну, так – штук п'ять-шість дівчат зібралось на *'запуски* (74); *капсан* «бідняк, злидень» (у Словнику Б.Грінченка: *Капсан*, *на*, м. Бранное слово для євреєвъ; П, 218): «Який ти дурний, каже Нестирко: хіба на суді повірять тому, що ти дав міні сто рублів – такому *капсанові?*» (94); *кинба* «велика суцільна грудка чогось»: «Купи, каже, міні *кинбу* смоли, пуд прядива і пуд пір'я» (30); *ліпашити* «бити»: Ну, цей Бідний прийшов та як побачив Діда – свою Долю – зараз же тею кісткою, що брат дав йому Багатий, давай у одно місто *ліпашити!* (124). *ілновати* «пильнувати,

слідкувати», *надел, рукавичина* «плата священникові за похорони»: У нас пип не піде й хавать 'ек *рукавичини* мужик не дасть: йому *надел* – то само собою, а то ще во'ин хоче, щоб йому *рукавичину* давали од двора, матушка ходе *ілновать* (133); *корувати* «лікувати», *пістряк* «рак»: «*Пістряк* (рак) *корують* так: варють лист з рослини *Cheledonia majoris*, і то п'ють (6); *мануполя* «казенна горілка»: Певне-ж тоді на три гроши можна було випить, тоді *мануполя* не було (125); *опиминатися* «заступатися за когось»: «Геть із хати, щоб духу тут твого не було! Ти будеш *опиминатися*, ледащо, за ледащим! (28); *насьоги* «чорні полоси, смуги»: Була у їх бела кобіла, то во'уна пошла та по то'уй бело' кобілі пороб'їла *насьоги*, пороб'їла вуголлем, да села со'убе по'д гребенем да й сьп'еває (283); *пуня* «клуня, стодола»: Прибег на Великдень у сваю *пуню*, на ток і лежить там на саломі (70); *ражка* «посуд для вугілля»: Далі постановив вин *ражку* уголля і тарілку, - «то, сказав, буде Розбойникова» (138); *рапуга* «здорова земляна жаба»: На Івана Купала чоловік поставив борону коло корови, а сам ліг спати; аж приходе *рапуга* з дойницею і сіла під корову, і стала її доїть (63); *ригуля* «корова»: А в *ригулі* штирі дулі, а в ік'уні дві (311); *різон* «намір, помисел»: Кирик, ни довго здумавши, в кишеню. 15 карбованців взявши, пішов до попа с добрим *різоном*, зачав попа сміло питати...(78); *спуст* «піввідра горілки»: Кирик дуже зрадувався, - вліпив в небо очі; скончив яму, пішов до дому охочий, мішок грошей завинув, в камору спровадив і так сіро роспорадив: взяв *спуст* (піввідра) горілки і сам напився (78); *тутай* «тут, у цьому місці»: «А ти-ж міні, гляди, зоставайся *тутай*: сяде сонце, поскладай у копи... (123); *упроти* «супроти, навпроти»: А чоловік – городами та до дому! Та давай *упроти* йти, бо що я з нею буду робіт, - іще вб'є?» (281). Хоч паралельно виступає *навпроти*: А Дурний надер меду, йде *навпроти* їх (276); *цибати* «плигати, стрибати»: Де взялась подла Кицька і *цибнула* на комен, хтіла зловити Миш та вдарила лобом у скирту (303) та ін.

Поряд з місцевими лексичними одиницями функціонують своєрідні фразеологічні утворення, як-от: *вести тлумами* «чинити широкий громадський осуд», *взяти ужиськом повід руки* «міцно охопити, обняти когось»: *Взяли попа мотузком за роги, тай видуть од села до села тлумами* (80). *Допіро сказали їй – убрали їй так, як на смерть і наклали макітру на голову, і взяли на макітру бинди наклали – усе, як убирають ту дівчину, що вмерша; і взяла вона його шапку у руки, а її взяли ужиськом по повід руки і як вона до його підійде, то її зараз назад ухватять* (66) та ін..

Фонетичні ознаки: а) характерне «акання» у вимові ненаголошеного [о] як [а] типу *вада, карова*: Моя мачуха побачила завой у житі, хотіла його спалить, - запалила і линула на його *вади*,

дак її як пхуло звідти пуд бугор – і покотилась вона у низ...(18). Утром *пашли* доїть *карову* – *малако* з кровію – іспорчена *карова* (61) А *салдат* узяв шаблю і сів збоку дверей (43). Кажуть, що ніби то так от підійшов він до якихся *манахів*, ті його впустили до себе...(10). *Салдат* і говорі до мужика: «*Паганяй скарей да жита*, а то все *адоно* на голові в тебе заломлю залом! (18); І *вани* *разказували*, що як були *вани* *Вавкулаками*, то все бегали з *вавками*, а як де-каторий *адстане*, то ще *вавки* і боки нащипають (70);

б) наголошене етимологічне [e] в новозакритому складі перед твердим приголосним зрідка заступається дифтонгами [ou], [oi], [ue]: або монофтонгами [и], [і]: «Одчини, *жо^унко!*» (282). Опять *жо^унка* каже: «Вези, де хоч подівай їх! (141). «В мене *жу^енка* єсть, то за всього милей». (256). Жив соб'и чоловік із *жинкою*, а в його не було дітей. (263). Зийшов *мисяц*...(221). Рече *стариць*: «Ямку копати». (77). На морі камінь, На небі *місяц* – Як вони до купи зийдуця, Тоді хрищенному мулитвенному Забулять зуби (7). «Очипись, *жіноко*, я не брав»...(285). *Жінка* прийняла їх (286). Зачали збирати – назбирали *сім* хур проса, всі *сім* повни – ше й гречаної вовни. (304), а перед наступним колишнім м'яким приголосним, після якого занепадав слабкий [ь] – дифтонгом [ie] або [і]: Каже: - «хочу дров, нічим у *п'ечи* затопіть (101). А в *пічі* лежить гуска печена (286). То слуга догадалась, вставила дванайцять окропів в *піч*, щоб закіпіли...(185). Я висипав адин *мех* – вада не солодка (299), а в ненаголошеній позиції зберігається [e] або іноді заступається [і], [у]: «Ти іди косити-молотити, а жінка жати – ніж я маю твоєї плати до *осені* ждати (77). Поклала *жінока* в *попіл*, прийшла сосіда через днів кілька пожитати *попілу*, а та *жінока* забулась, що гроші в *попілі*, теї віддала всей *попіл*, геть із грішми (128). «Ну, будьте ласкаві, спитайтесь там і за мене, але щоб ви не забулись, то дайте міні з вашого коня *струмени*» (93-94);

в) ствердіння [p'] (*зора*, *вечерат'*), а також [ц] у звукосполюках [ца], [цо] [цу] та в суфіксах -ц-, -ец- (*улиця*, *хлопец*, *танцюват'*): «Давайте *вечерат'* ! (75). То дванадцять ложок при дванадцяти *зорах* давати, то хорий очунає (9). «Можна ж так чоловіка бити – адже-ж він *господар*, а *господара* хіба можна так бити?» (28). «Вінесіт мене з *мора* до верху, то я вам под'єлю 'іє» (84). Тепер пан дав кусок поля і свої плуги з *хлопцями*, щоб йому поорали (114). Чоловік зняв свяченого хреста з шії, причепив його за *кінец* віся і почав зіллячко ловити (10). На морі камінь, на небі *місяц* (7). В нас такого тютюну не *курят* (57). «Іди до пана, оддай йому гроши, бо *пшеница* вже гарна. Ідут вони проз туя *пшеницу*. Є в тебе п'ять *хлопцув*, до зроби їм п'ять во^узів, щоб значить возлі ту *пшеницу* (115). Дак во^ун прийшов знов та стукнув у п'еньок, а

п'еньок сказав, - «іди ти до дому і ти будеш *Царом*, а жоунка твоуя – *Царицою*» (101);

г) відповідно до давнього [Ѣ] у наголошеній позиції виступає дифтонг [ie]: ...так воун каже: - «воун таки' добри' чолов'ік був, що як-би воун був живи', дак воун би міне й сам *хлі'еба* дав поести» (39), а здебільше – монофтонг [i]: Було собі два хазяїна: у їдного хазяїна був син, а в другого був наймит – і вони були собі товариші, що їден без другого не з'зість кусок *хліба* (57). «То як ходиш до пана на роботу, то попроси собі кусок поля да посієш, то буде *хліб*» (113);

д) етимологічний [о] в поліських говорах зберігається (*богатий*): Був *богатий* чоловік і взяв собі жінку з *богатого* дому і жили собі *багато* усеред города (30), або заступається [а]: Був *багатий* я, - розкажу вам, пане, свою пригоду: був *багатий* я, і моє *багатство* не відомо де поділося через мою дурну натуру (31), а в так званих нових закритих складах у наголошеній і ненаголошеній позиції виступають голосні неоднорідного утворення чи дифтонги [ou], [oi], [yi] або монофтонги [y], [i], [i]: «*Бо'уг с то'убою!*»(284). «О, то ти каже, не знаєш робіт: то возмеш, прийдеши на зау'трей ізнов до хати да повіпускаєш худобу на *дво'ур* і знов тод'ей і стукнеш у вокно і скажу: - «чоловече, аже-ж то наша худоба на *дворе*»...(282). Вона взяла Зайца і Ворона, виходить у *дво'ур*...(257). А в нас був *Ку'ит*- старий – не злізе на сей *сту'иг*. (296). Зима була... на провесні вийшли на *двір* (302). Пошов Дурак на другу *нуч*, ну, і зловив двоє Лошат... (207). Позапалювали знов у коршмі свічки да шахві поодбівали, самувари, подушки повіносили, на *вуз* поскладали (302). *Вин* став ести, а я узев руками за *хвост* (300);

е) у записях певне місце посідають афери: «Можеши собі *'дправлятися* цею бочкою – іначими дверима ми не можемо тебе випустити (57). Кажуть: «Достань нам у золоті в самому Коня, то *'ддамо* Птіцу й кл'етку і тебе випустім» (208). Да всьо *'дно* тут тобі поміраць (149). Тоді вони *по'живали* (141). Іду і бачу, що біжить три казе – все на *'дної* назе. Я *'дну* вдарив, а дьве самі впали (299). Чотири козі на *'дній* нозі (310);

є) наявне вживання приставних [г] [в] типу *горати*, *гоко*, *вогон'*: То як він вийшов ізвітль, то дивиця, де церква стояла – там мужик *горе'* на пар (59). Вона бере, *горе* поле, засіває і збирає, і молотит, мелит; а гуменний дивитця, щоб обману не було (116). Волив було сім, *нагорали* так, як *гоком* заглянуть, так як од припічка - до порога...(302). Ну, то они приносять *гоко* горілки йому (москалеві. – А.П.), він сів – пів *гока* випив і каже їм: «Тепер лягайте спать, а я буду стерегти» (43). А Багатий запріг три пари волів, шо вони може такі, як у того Терещенка, плуга доброго, і вже

по *гораному* ще паше, глибоко бере, щоб уродилось йому! (125). Стала служба правитця, а вони заходять – Бо^уг, Петро й Павло – Бо^угу молитва, дак глянув Петро й Павло на ту паланіцу, дак *вочим* вони захотіли ести (116). «Викупат глибоку яму і накласти *вогну*, і наляти смули»...(118). Як углянуло в *вокну*, дак вона узнала: - «це мой чоловік іде!» (100). «Када ти *вумний* та розумний, скажи міне, шо в вашом городі можна за гривеник купить»...(259). Іноді в деяких загальноживаних словах типу *горілка*, *головка* [г] не фіксується: «А ти достань *орілки*, бо ми тобі не дамо їсти...»(285). Іде менший, дивиця – Зайці вкрали *оловку* капусти і бьюця (162). Взяв Чорт, *вирабав*, взяв за ноги і витрусив ті гроші...»(58);

ж) вставний [л] після губних у дієслівних формах 3-ої особи множини перед ненаголошеним особовим закінченням - **ат'** (*спл'ат'*, *кипл'ат'*): На другий день усі повставали - сам Цар устав, а їх нема – *сплять!* (140). Він баче, шо вони не порядок *роблять* – он духає на свою рушницю, шо вона поб'є їх усі (135) Єдно другому як почне говорити, шо за тридцять літ жадної шкоди не було, а тепер яйце розбилося, так аж руки *ломлять* над ним! (120), а також у віддієслівних прикметниках у називному відмінку множини після задньозвичного [х] перед суфіксом -**ян-**: В їдну школу ходили Школярі, і було таких три Школярі *не послужляні*, не слухали нікого – ні учителя, ні батюшки...»(284);

з) наявність звукосполучень [ир], [ил], [ре], [рі] поряд із звичайними [ри], [ли], [ро], [ло] з колишніх [р̄ь],[л̄ь],[р̄ь] [л̄ь] (*кривави*, *глитат'*): І надібав під дубом *криничку*, і сів коло теї *кирниці* обідати (288). Тай ни кажи, мій мелесенькій, нікому, а ні слова, шо меж нами зробилась така *тревога*... (80). То шо во^ун зробів, - узяв да налив гар'елки у *кр'еницу*, то во^ун як напівс'є, то вже не може віл'езти - п'яни' зробивс'є. - Во^ун його вітяг з тус *крініце*, да взяв да оковав його ланцюгами...»(82). Там є й тепер іще та *криниця*, шо вона наплакала її повну сліз (215). Пішов піп до Кирика, зачав в двері *гримати*, диким, отмінним голосом воркотати! (78);

и) поряд з [ги], [ки], [хи] рідше виступають [гі], [кі], [хі]: Вєдьма забрала зєлля два горшечка і пашла за село на перехрестную дарогу; там стаяв паметник на перехрестной *дарогі* (61). «Нада стакан чаю дати такого, щоб заморіт дитину, послі того в стакан чаю впустила такого і каже, шо вона сама заслабла, а так як боїтце чи то гарни' чай – дала *дитинкі* попробуват, а воно взяло в рот дай запінило, дай умерло!» (100). «Но, я *хитрий*, а це ще *хітриший*» (185). *Дохітриласа-ж* вона! (283);

і) спостерігається «укання»: «Хто-ж тобі казав, шо я кислою вечерою свогого ріднього брата *гудував?* (176). Торба як розшморгнулась – як вискочило сім Чортів звідтіль, як зачали

мурдувати той народ!... (132). «*Пуїду*, дядьку, *пубачу* світа трохи (174). Приходить у той город, де йому треба було, зайшов у шиньок і сів на *пудушках* і там у *пудушках* спав маленький собачка, то він не бачив і задушив його таменьки...(272) поряд з літературно-нормативним: «Ви хочете й мене тею юшкою *нагодувати*...(176). «А що, жинко, коней теперь ми маємо, то *поїдьмо* до брата».(177);

і) так зване «дзекання» притаманне слову *хазяїн* та похідним від нього, а також *день, добродій*: Говорат Звіри своєму *хадзаїну* (141). Прибіг, сказав так *хадзяїнові* своєму (140). Ми були з Дідом *хадзяювали* (293). «А де ж *добродзій*, Іване?» (244). «*Дзень* добри', Боже вам помогай» (119), хоч паралельно: ...а *хазяїн* їхній прийшов і бачеть, що вавки коней рвуть (69). Прийшов Осавула до *хазяйки*, загадує на панщину...(291). Був собі чоловік та жінка і була в них свиня у *хазяйстві* (232);

й) м'який [с'] фіксується в словах типу *с'віт, с'вященик, с'півати*: «Ні, батюшка, читайте одходную, уже я буду на той *св'іт* прийняти' – я буду конати» (41). «Ізлазь уже, злазь, доки ти будеш *свпівати!*» (138). «Ах, ти жо^унко, що це ти? Я тебе так убів, а ти *свп'еваєси!*» (283).«Було *св'ватое*» подриганіє» (226). Теперека мате взяла його до дому, - по знахарях, по дохторях, по *св'ящениках* – нема помочі Грицьку! (41). Прираляли йому, що на морі і в такому місті повинно быть диямент, що має *св'віт* (83) і виступає поряд із загальнозживаним твердим [с]: : Шось стало на Волині в Овруцькiм повіті, чого не бувало сроду на *світі* (77). «На що, кажуть Петро з Павлом, таке паскудство буде по *світу* ходит – узять їм та голови постинать» (113). Тепер *сващеник* говоре: «Достав міні *свідителю*, що ти не жонатий'» (99). І він с теї радості *співав* уже через річку: - «Летів півень через річку – зав'язала дівка голову на вікі!» (66);

к) вживається вставне [н] після [м] на місці [j]: А тут несуть для гостей *м'ясо*, сало, хліб, горілку...усе, все...(123). Як я впав на бедрату хату, - хата – беззугла, дівка – безумна, *соломняний* парубок...(294). «Як підете, тату, до Пана, то скажіть, що сон – найлюбіший – наймиліший; а кулак – *найм'якший* – хоть який пан положе подушки, а таки кулака під голову підкладе...(254) і навпаки: Іван приносить до дому *м'ясо* (230). Ну, то вже в Школярів є булки й *м'ясо* (285).

М о р ф о л о г і ч н і о з н а к и: а) паралельне вживання закінчення *-и, -е*, в називному відмінку множини іменників *л'уди, сел'ани*: Пішов проч, чмутий, проклятий сине, у вас не було ничего і не буде николи, щоб ви випропадали всі такі лукаві *люди!* (77). *Люде* йому казали за сеє - «спасибо!» (62);

б) у давальному відмінку однини іменники чоловічого та середнього роду мають закінчення *-у, -ови, -єви*, зрідка *-є, -і*: Ну,

приїзджає во́ун до дому вже, показує *батьку* своєму ту Птіцу (209). «Скажи своєму *батькові* – хай курку спече на маслі, кварту горілки поставе» (175). Далі – Господь сотворив Коня і теж дав на роботу *Чоловікові* і призначив *Коневі* жити 40 літ (81). Когда во́ун прийшли, дак во́ун уже каже *батьке*, - «правда», каже (121). Таде син аддав усе *батькі* сваєму (181);

в) м'яке закінчення *-т'* у закінченнях 3-ої особи однини і множини дієслів теперішнього часу і 2-ої особи множини наказового способу (*ходить', ход'ат', ход'ит'*): А Бідний все над тим яром *ходить* (182). *Приходить* Іван до пана (271). *Сидять* вони, *плачуть* і другий день...(142). *Візьміть* його в свої руки, хуменько та ше і не гайтесь, по своєму 500 палок дайте! (80). «Не бойтесь, вони *не тронуть* нікого» (139), хоч паралельно виступає у тих же дієслівних формах тверде *-т*: *Приходить* – так і є! (101). *Виходит* чолушек на двор, а во́ун *стоуїт* по́уд вокном (282). Потим во́уни коло того огню *варят, жарят* усячину (300). «*Вінесіт* мене з мора до верху, то я вам под'єлю 'іє» (84);

г) в іменників середнього роду типу *зілля* в називному відмінку однини зберігається давнє закінчення *-є* з подовженим м'яким приголосним перед ним: «Біжи-ж, серце, до маляра, скажи, хай він запроси Святого Онухрея вийти з хатки на *подвірре* (225). Приїзджає на *подвірья*, випрягає воли і йде до хати (286). Наварила вана два горшечка *зелля* ...(61);

г) у прийменникових конструкціях предметно-особових займенників опускається приставний [н]: Так не стало *в їх* хліба, так ті кажуть удвох: «Ідь, Грицько-Мали', до деревні, привозь хліб, бо тож ми без хліба *трейти' день*» (39). Тепера, як той Грицько од'їхав од містя, так бє коня, а *за їм* Демко б'єжить і кричить...(40). Там «поничи» найшли золотую шапку, дай бьотца *за 'іє* (83-84). Ухватилаь вона за ту цибулину, хоче тягтись, а всі *за єю* скріз з усього пекла ухватились і собі (39);

д) усічені форми прикметників і займенників прикметникового відмінювання в називному відмінку однини чоловічого роду (*добри, молоди, таки*): «во́ун *таки' добри'* чолов'їк був...(39). Теперека іде й той Грицько хутко не хутко, з'їдждається з другим л'єсником, *котори'* на Демковім місті, де Демко *закопани'*...(40) і нестягнені форми в жіночому і середньому роді (*добраја, молодая, такаја*) : І дала йому *тая* Баба клубочок (144). І помінялися вони – дав *тую сребраную* (торбу. – А.П.), а взяв *тую*, котора їсти дає (131). То він узав Сестру, повів у комнату, зробив таку клітку *дротяную*, зачинив її у ту клітку (138), а також у називному відмінку множини (*добрије, тије* та ін): Одбили двері, погляділи, шо вони вже *не живий* – вже повмирала, - почали плакать...(140). *Туїї* Розумні і кажуть...(147). А *тиї* люде й кажуть...(151);

е) наявність форм 3-ої особи однини теперішнього часу дієслів II дієвідміни типу *просе, носе, ходе*: То допіро встали, засвітили і вона вже *просе* всіх; побачила, що вже шось иначого єсть (65). Сів Батюшка, їде; прийхав до н'єго і *входе* в комору...(269) поряд із *просит'*, *носит'*, *ходить'*: Так як він подорожній і хоче їсти, так він *просить* теї мужички, шоб йому зварила килька яєць (120) *Приходить* до дому, а Змей і Сестра ради, шо його Хорту'єв нема (144). Прийшли до Цара, надели той мундер на Дурного, шаровари і шапку - во'ин *ходить*, у кармани руки позакладав, а Царевна і падає зо сміху, шо Дурний так преобразився (146).

С и н т а к с и ч н і о з н а к и: а) словосполучення типу *два(три, чотири) брати*, які здебільшого характерні для казкових зачинів: Жив Цар з Царицею і було в їх *два сини*, і чого то они посварились з батьком (161). Було *два брати* – їден Багаий, а другий – Бідний (182) Було собі *три брати* – два Розумних, третій дурний (275). ...то ми пішли на ярмарок, купили собі *штірі коти* (293). Паралельно з літературно-нормативними виступають *два (три, чотири) брата*: Було собі *два брата* – їден Багатий, а другий – Бідний (282). Було *два брата* – еден Убогий, а другий Багатий (252). А жив собі чоловік, було в його *три сина* – Розумних, а один Дурний (144). Саме на Ганни, в Пилипавку, малатило *четири чалавська*...(69);

б) наявність конструкцій із сполучниками *да, дай, дак, дий, дик, но, али, шо, шоб* та ін.: А за нею ведьми, *да* хатели разарвать за то, шо вана тікає (62). І все у них так, як у людей, *да* только на пузі вовчина шерсть, *да* рот широкий, як у вовка (69-70). А во'ин бувало на їхню ниву прийдеть – лежить *дай* лежить; а то коні куда-небудь їхній підуть, то во'ин і завертав (70). Взяли попа мотузкам за роги, *тай* видуть од села до села тлумами (80). Ніхто не знав, шо то во'ин ; а брат хоч і знав, *дак* мавчав (70). «Не, відьма карову доїть, скарей ідїть, *дак* пуймаєм!» (61). Де взявся Рак, *дак* во'ун своїми щипцями, як лапнув за ланцюга, *дай* перестрігнув (83). *Дак* во'ун каже, шо «я – страждав і *так* шо вже міні случилось значить...» (83). І во'ун як рвонув, *так* із комнати верха зняв *дай* увійшов (83). Вона укусила *дий* кинула на серед хаги (147). Коли той Чорт причуваїться, а се не товариш лежить, а се Чорт лежить, *но* сей товариш (син) каже до Чорта...(58). «Хоцяй-же вродило, *но* про теж – ти підеш із торбами» (126). *Но* одного дня син іде в поле орати, а наймит не іде (57). Пішов Кирик до сосідів помочі шукти, *али* нихто єго ни хтів послухати (77). І тепер во'ун почав доводити тому монастиру *шо* во'ун почав строїт – совсьом уже во'ун його кончив і позолотив, *але* треба доставит таке сьветло, *шоб* зихтіло в церкве, *ну дак шо* тут робїт, як же тепер достат? (83). Жінка, коли почувла *шо* вже чоловік двадцять рублів найшов, зраділа *тай* сказала

чоловікові, **шоб** той найняв (33);

в) рідше трапляються синтаксичні конструкції: 1) з родовим відмінком множини типу: *Теперека у спену пасло трох пастухов скот і називавсь один Грицько- Мали' – он здоров так був, але звали його Мали'* (39); давальним відмінком однини: *А тоді вже люде од'язали того хлопчика і він побіг доганять матері* (92); давальним відмінком з прийменником **к, ік**: *Приходить к Царю, приносить тую квашу* (146) та ін.

Отже, поліські лінгвальні риси, зафіксовані В.Кравченком 100 років тому, безсумнівно, є цінним джерелом для мовознавців як у плані порівняльної характеристики їх із сучасним станом мовної організації цього ареалу, так і в плані виявлення тих мовленнєвих закономірностей, які в процесі еволюції лишалися сталими або зазнавали змін, переходили в пасив чи набували нових говіркових особливостей. Більше того, в матеріалах цього дослідника засвідчені такі лексичні та фразеологічні одиниці, які в сучасних лексикографічних роботах відсутні.

Анатолій Поповский

Полесские особенности в народных рассказах и сказках Василия Кравченко

Статья посвящена анализу лексических, фонетических, морфологических и синтаксических особенностей в полесских говорах, зафиксированных В. Кравченко в начале XX столетия.

Ключевые слова: народное творчество, полесские образцы живой народной речи, литературная норма языка; диалектная лексика, фонетика, морфология, синтаксис, параллельные варианты.

Anatoly Popovskiy

Polesya's lingual features in folk stories and fairy-tales by Vasily Kravchencko

Article is devoted to analysis of lexical, phonetic, morphological and syntactical particularities in Polesya's dialects. These ones were fixed by V. Kravchencko at the beginning of XX century.

Key words: folk creative works, conversational Polesya's patterns, literary language norm, dialectal vocabulary, phonetics, morphology, syntaxes, parallel version.